

ADATOK A JÁSZSÁG XVI-XIX. SZÁZADI SZŐLŐTERMESZTÉSÉHEZ

Híres borvidékeink (tokaji, Miskolc-abaúji, Eger-visontai, villányi, somlyói stb.) mellett szerényen meghúzódó, hatalmas területet felölelő alföldi borvidék, egyik jellegzetes területe, a Jászság. A szőlő termesztése a jászok földjén igen nagy múltra tekint vissza. Legkorábbi adataink a XVI. századból, Jászberényből maradtak ránk. Berény határának kiterjedése 1565-ben 47.141 kat. hold volt, amelyből 1.251 kat.hold szőlővel volt beültetve.¹⁴³ Arra vonatkozóan azonban, hogy ezeket a szőlőket mikor ültették, nincsenek adataink. Az egri vár 1587-es összeírásai is utalnak a Berény környéki szőlőművelésre, hiszen a jászok a vár részére „*évenkint bizonyos számú hordó borokat kimérnek.*”¹⁴⁴ 1593-ban a berényi palánkvárban (Dzsánfedá) állomásozó török lovasőrség, Tieffenbach, német generális csapatai elől menekülni kényszerült a várból, s felgyújtott maga előtt mindent, ami csak útjába került. Ekkor pusztultak el a palánk körüli ún. török szőlőskertek és gyümölcsösök, s csak a távolabb fekvő szőlők maradtak épségben.¹⁴⁵ A török sereg berényi palánkvárból való kimenekülését követően, május első napjaiban, Keresztúry Gáspár deák és Horpácsi Gergely ónódi harmincados ellenőr leltárba veszik a törökök hátramaradt vagyonát, így hadi szereiket, a Zagyva vizén lévő malmokat, őszi és tavaszi vetéseiket, árpa- és kölesföldjeiket, valamint a város palánkja körüli szőlőket, amelyeknél megjegyzi, hogy a futáskor többnyire elpusztultak. A felvett leltár bejegyzései arra engednek következtetni, hogy a berényi szőlők a törökök tulajdonában voltak, amit a helyi lakosokkal műveltettek.¹⁴⁶ Sőt a fennmaradt török levelek adatai alapján azt is feltételezhetjük, hogy a szőlőt a törökök honosították meg Jászberényben, ugyanis az említett levelekben többször olvashatjuk, hogy Berény lakosai „*mindezidáig nem foglalkoztak szőlőtelepítéssel és termeléssel.*” S mindez hihető is, hiszen a jászok közkedvelt, ősi itala, a kölesből erejesztett boza volt,

¹⁴³ Blénessy János: Jászberény nevének és határainak kialakulása In A jászberényi Jász Múzeum Évkönyve 1943. 207.

¹⁴⁴ Gyárfás István: A Jász-kúnok története I-IV. Budapest 1885. IV. 145., Szabó László: Jászság Budapest 1982. 176.

¹⁴⁵ Fodor Ferenc: A Jászság életrajza Budapest 1942. 249-250., Gyárfás id. mű IV. 150-153.

¹⁴⁶ Gyárfás id. mű IV. 149-152., Fodor id. mű 249-250.

amelynek fogyasztását csak a bortermelés térhódítása szorította háttérbe.

1640-ben a város lakosai kéréssel fordultak a szultáni udvarhoz, hogy „szőlők nem lévén, azokat újra ültethessenek.”¹⁴⁷ I. Ibrahim szultán ez ügyben kiadott rendeletét, Músza pasa továbbította a hatvani szandzsákbégnek és kádinak: „A hatvani livában fekvő Berény város rájái, ezen szultáni rendelet felmutatói hozzánk jöttek és a következőket adták elő: Falujuk határszélén fekszik, rájái mindezidáig nem foglalkoztak szőlőtelepítéssel és termeléssel, s emiatt nagy szükségben voltak. Most más vidékről szőlővesszőt szereztek be, és az a szándékuk, hogy falujukban új szőlőket telepítenek. Falujuk határán belül hozzá akarnak látni a szőlőtelepítéshez, ezért a falu fellendítése és az új szőlők életre hívása és felvirágoztatása érdekében magas rendeletemet és nemes engedélyemet kérték arra, hogy a földek tulajdonosai (az új szőlők után) 5-10 évig tized és adó követelésével ne zaklassák őket. Ezért szultáni engedélyemet adom és megparancsolom, hogy amikor magas rendelettemmel hozzátok érkeznék, nézzetek utána az ügynek. Ha a nevezett falu földjén nincsenek szőlők, vannak viszont szőlőtelepítésre alkalmas területek, és a telepítés valóban jó és hasznos lenne, ne engedjétek, hogy a falu földterületén újonnan telepíteni kívánt szőlők elültetésébe bárki beavatkozzék és azt gátolja. És hogy ezután az újonnan telepített szőlő, ahogy kell virágzásnak induljanak, a szőlők gazdait a földek tulajdonosai 16 évig ne zaklassák tized és adó követelésével. Ezt ne engedjétek, s ha valaki mégis azt tenné, akadályozzátok meg benne: ily módon törekedjétek a vidék felvirágoztatására és fellendítésére.”¹⁴⁸

A hatvani pasa engedélyével, 1662-ben ültették a berényiek, a Zagyva folyó partján, az ún. Sárkányszögben, a Belső Öreg hegyi szőlőket (1. sz. térkép), amelyre végülis 7 évi adómentességet nyertek.¹⁴⁹ Ettől kezdve mindinkább terjedni kezd a szőlőművelés és egyre több gazda kap kedve a szőlőtőkék ültetéséhez. Minden valószínűség szerint Fényszaru és Apáti lakosai is ezidőtájt telepíthetik szőlőiket a határ magasabb, homokosabb részein.

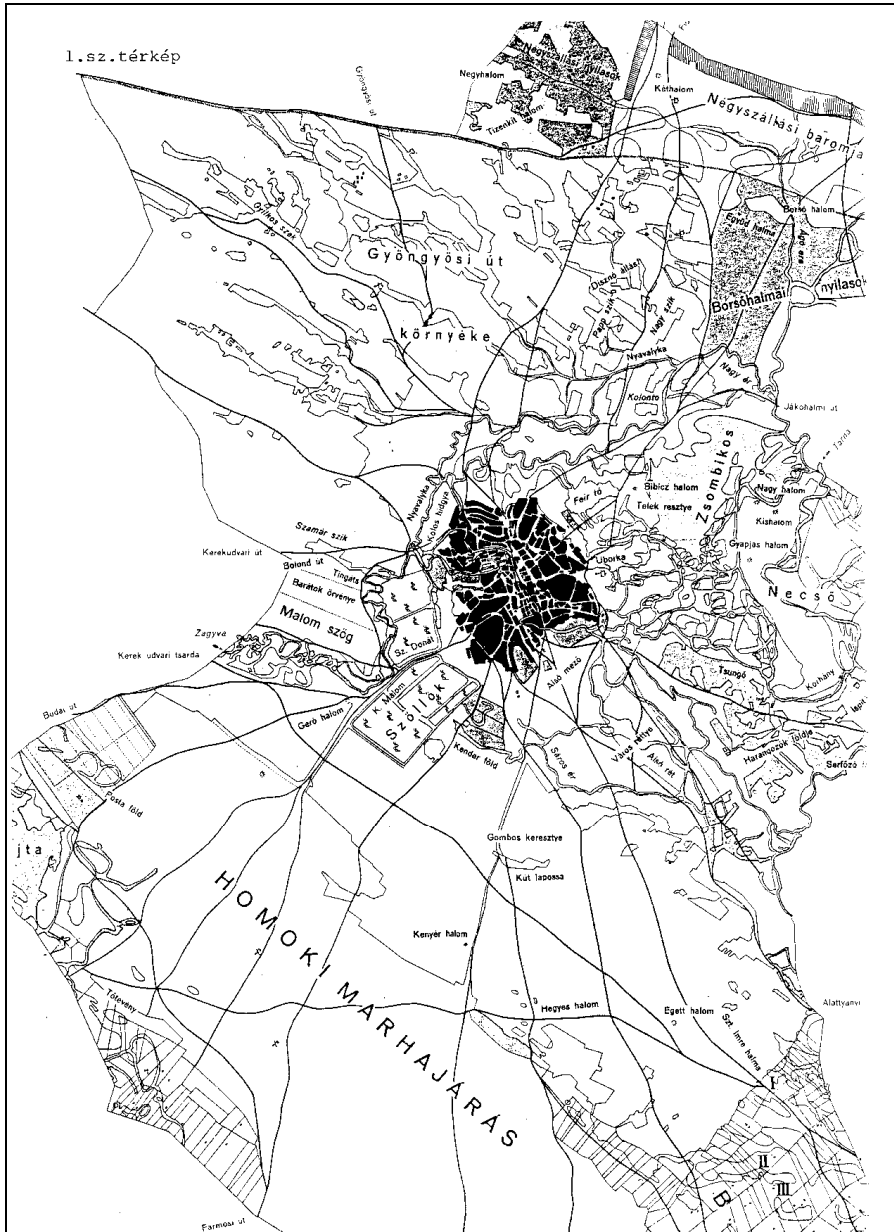
A hatvani khszhoz tartozó Jászberény lakosai azonban nem élvezhették zavartalanul a szultántól kapott adómentességüket, mert a környékbeli várak bégjei (Szolnok, Eger, Hatvan) gyakran követeltek rajtuk

¹⁴⁷ Jászberényi török levelek magyar fordítása (kéirat), fordította. Repiczky János 1851. 48. levél (Jász Múzeum könyvtára)

¹⁴⁸ Hegyi Klára: Jászberényi török levelei. In. Szolnok megyei Levéltári Füzetek 11. Szolnok 1988. 73. 49. levél

¹⁴⁹ Pesthy Frigyes Helynévtárából I. Jászokunóság Kecskemét-Szolnok 1978. 67., Fodor id. mű 253.

ételt-italt és különböző használati holmikat. A gyakori fosztogatások és zaklatások miatt a lakosok sűrűn fordultak panaszos levéllel a szultánhoz, illetve emiatt sokan el is költöztek a városból. 1668 októberében IV.

1. sz. térkép: Belső Öreg Hegyi szőlők – Bedekovich Lőrinc térképe 1798-ból (Jász Múzeum térképtára 96.115.1-16.)

Mehmed szultán a következőket írta a hatvani kádinak: „Megparancsolom tehát... Az egri beglerbéget, a hatvani és szolnoki szandzsákbégeket és a többi hivatalviselőt szigorúan figyelmeztessék arra, hogy a seriat és a kánium ellenére, szultáni rendelet nélkül ne követeljenek maguk számára csuha-posztót, tűzifát, szánát, bort, vajat, árpát, gyertyának való viaszt és más egyebeket, erőszakosan és fizetség nélkül semmit ne vegyenek el és más módon se zaklassanak senkit...”¹⁵⁰ A bor-tized fizetése alól voltaképpen csak azok a gazdák mentesültek, akik vállalták az új szőlők telepítését, a többi lakosnak a borból is, mint sok egyéb terményből, adózniuk kellett. Erről tanúskodik Jászberény szolgáltatásainak 1671-es összeírása is: „Jászberény város adott évente a török földesúrnak minden tűzhely (család) után egy-egy forintot, a török császárnak a lakók együtt fizettek 60 forintot. Házanként szolgáltatottak a földesúrnak vajat, fát és szénát nem adtak, de 15 kaszást biztosítottak (küldtek) egy hét munkára. Tizedet mindenféle terményből adtak, mint borból, bárányból, disznókból és méhekből is.”¹⁵¹

A török seregek 1690-ben hagyták el a Jászságot, felgyújtva maguk után mindent. 1699-ben Pentz János egri kamarai prefektus, a bécsi udvar megbízásából, módszeres összeírást végzett a Jászkun Hármaskerület területén. Az összeírásban a felvett adóalanyok és adótárgyak között az is szerepelt, hogy hány kapa szőlőt művelnek a gazdák.¹⁵² A szőlőt kapákban (vinea fossore) írták össze, s egy kapa szőlő a Jászságban (az ország más vidékeitől eltérően) kb. 200 négyszögölnek felelt meg.¹⁵³ Az összeírás kiterjedt a foglalkozásokra is, bár e téren nem volt teljes, mivel a gazdák mellett csupán a pásztorokat jegyezték még fel. Így Jászberényben említést tettek 4 szőlőpásztorról is.¹⁵⁴ 1699-ben a Jászságban csupán három településen írtak össze szőlőterületet, Berényen kívül még Apátin és Fényszaruban. A többi falu ekkor még nem rendelkezett szőlővel.

¹⁵⁰ Hegyi id. mű 138-39. 124. levél

¹⁵¹ Botka János: Latin és magyar nyelvű források a Jászság XVI-XVIII. századi történetéhez. In. Szolnok megyei Levéltári Füzetek 11. Szolnok 1988. 179-345

¹⁵² Blénessy János: Jászberény népesedése és gazdasági fejlődése a legrégebbi időktől 1705-ig. In. A Jászberényi Jász Múzeum Évkönyve 1938-1943. Budapest 1943. 207-256.

¹⁵³ Fodor id. mű 260-261., Blénessy id. mű 246., Szabó id. mű 176.

¹⁵⁴ Fodor id. mű 439.

A Jászság szőlőterülete 1699-ben¹⁵⁵

	kapásokban	kat. holdakban
Apáti	26	3
Berény	839	105
Fényszaru	26	3
Összesen	891	111

Az összeírás folyamán Jászberényben összesen 387 gazdát vettek lajstromba, s közülük 248 fő (160 idevaló és 88 jövevény) rendelkezett szőlőterülettel, összesen 839 kapával, azaz 167.800 négyszögöllel. Ebből 92 gazda 12 kapa szőlővel, a legtöbben mintegy 115 fő 35 kapa szőlővel, 32 gazda pedig 6-10 kapa szőlővel rendelkezett. Mindössze két gazdának volt ettől nagyobb szőlőterülete: Kemenczei György 16 kapa, Kasza István pedig 50 kapa szőlőt birtokolt.¹⁵⁶ Hét gazdánál jegyezte meg Pentz, hogy „incipit”, azaz most kezd szőlőt telepíteni. Az összeírás adataiból világosan kitűnik, hogy Jászberény majdnem teljes lakossága rendelkezett valamennyi szőlőterülettel. A szőlő termesztése ekkor valószínűleg már igen jelentős lehetett, annál is inkább, mivel a bor után akónként (1 akó = fél hektó = 54,30 l), dénárban adóztak is. (1 akó bor után 8 dénárt fizettek)¹⁵⁷

1699-ben a Jászság mellett a két Kunságban is végeztek összeírást. A Nagykunságban ekkor egyáltalán nem jegyezték fel szőlőterületet, míg a Kiskunságban 369 kapát írtak össze, a következő megoszlásban.¹⁵⁸

Kiskunhalas	169 kapa
Fülöpszállás	70 kapa
Szabadszállás	25 kapa
Kunszentmiklós	94 kapa
Kiskunlacháza	11 kapa
Összesen:	369 kapa

A számadatok jól mutatják, hogy a XVII. század második felében milyen egyenlőtlenül alakult a szőlő termesztése az egykori Jászkun Hármas Kerületben. Nyilvánvaló, hogy a legerőteljesebb fejlődés a Jászságban figyelhető meg, ahol a török, gazdaságot támogató politikája kedvezett a szőlőkultúra meghonosításának. Ugyanakkor a Nagykun-

¹⁵⁵ Fodor id. mű 258-259.

¹⁵⁶ Blénassy 1943/b. 213., Bathó Edit: Adatok Jászberény XVI-XIX. századi szőlőtermesztéséhez In. Tanulmányok és Közlemények Debrecen-Szolnok 1995. 261-276.

¹⁵⁷ Blénassy 1943/b.

¹⁵⁸ Kiss József: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1701-1731) Budapest 1979. 214-215.

ságban a török megszállás a legsanyarúbb időszakot - örökös félelmet, futást, bujdosást - hozta a népek. Természetes, hogy mindezen körülmények teljességgel megbénították a nagykunok gazdálkodását.¹⁵⁹

A Kiskun települések határában azonban - az összeírás adatai szerint - a hódoltság alatt is műveltek szőlőt, annak ellenére, hogy ezen a vidéken is gyakran dúltak, pusztítottak a török csapatok.¹⁶⁰

A török hódoltságot követően újabb csapás éri a Jászkunságot, amikor 1702-ben, I. Lipót 500.000 rajnai aranyforintért eladja az egész Hármaskérdő területet a Német Lovagrendnek. Az új földbirtokos fennhatósága idején (1702-1731) többször végeztek részletes gazdasági összeírást a kincstári és a földesúri adóztatás szempontjából. 1705-ben tizedek (kerületek) szerint írták össze Jászberény mezőváros népességét, külön jelölve az előljáróságot és a szolgaszemélyzetet is. A felsorolásban ott találjuk a szőlőhegyi bírót és csőszök (Promontori judices et pastores) nevét is, amely tisztséget abban az évben Buda Pál, Mikó Péter (szőlőbírók), Sas Mátyás és Váczi György (csőszök) töltötték be.¹⁶¹ A Lovagrend az adókat is külön szedte be az egyes tizedekből. A szőlőskertek után (Studth-Wein-Garton) feltehetően kapásként, a:10 dénárt kellett fizetnie a gazdának.

(I. tized 693, II. tized 705, III. tized 521, IV. tized 656, V. tized 528, VI. tized 730, VII. tized 858, VIII. tized 759, azaz összesen 6041 dénár).¹⁶²

A XVIII. század első felében erőteljesen halad a szőlő ültetése nemcsak Jászberényben, de a Jászság más településein is. Jákóhalmán és Mihálytelken 1718-ben (2. sz. térkép), Dósán pedig 1719-ben kezdenek szőlőt telepíteni.¹⁶³ Feltehetően Jászfelsőszentgyörgyön is ezidőtájt ültetik az első szőlőt, mert az 1720-as összeírásakor már említik szőlőterületét (3. sz. térkép) Nem tudjuk pontosan Jászkiséren mikor telepítették az első szőlőket, de az bizonyos, hogy 1713-ban már a falu bortermeléséről írnak (4. sz. térkép), ugyanakkor az 1720-as összeírásban nem szerepel szőlőterülettel. Az 1720-ban végzett összeírásakor a Jászság szőlőterülete összesen 1.517 1/4 kapát tett ki. Ekkor Jászsószentgyörgy, Árokszállás, Kisér és Ladány kivételével minden jáász községnek volt szőlője, amely a következőképpen oszlott meg:

Berény	1.153 kapa szőlő
Apáti	106 kapa szőlő
Dósa	30 kapa szőlő

¹⁵⁹ Bellon Tibor. Nagykunok. Budapest 1977. 26-30.

¹⁶⁰ Tálasi István: Kiskunok. Budapest 1977. 36-37., 214-215.

¹⁶¹ Blénessy 1943-a. 252.

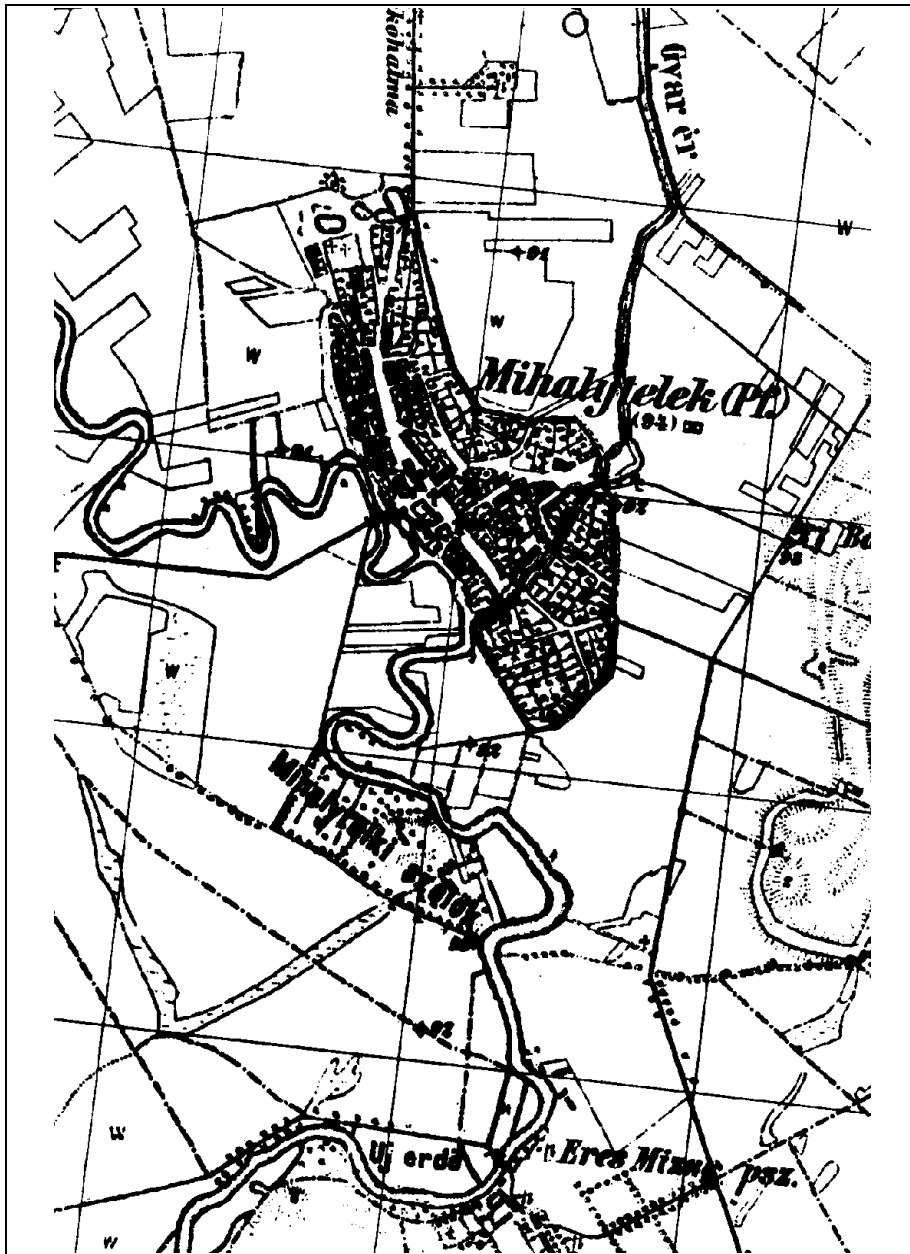
¹⁶² Kiss id. mű 1979. 276.

¹⁶³ Fodor id. mű 268-271.

Felsőszentgyörgy	230 kapa szőlő
Fényszaru	138 1/4 kapa szőlő
Jákóhalma	60 kapa szőlő
Mihálytelek	20 kapa szőlő

A szőlők általában 2 urna bort adtak kapásonként, így a bortermelés kb. 1.147 cseberre becsülhető.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Cseber = űrmérték, nagy cseber = 100 icce = 85 liter, kis cseber = 50 icce = 42,5 liter In Magyar Néprajzi lexikon Bp. 1977. I. 476. , Fodor id. mű 292-293.

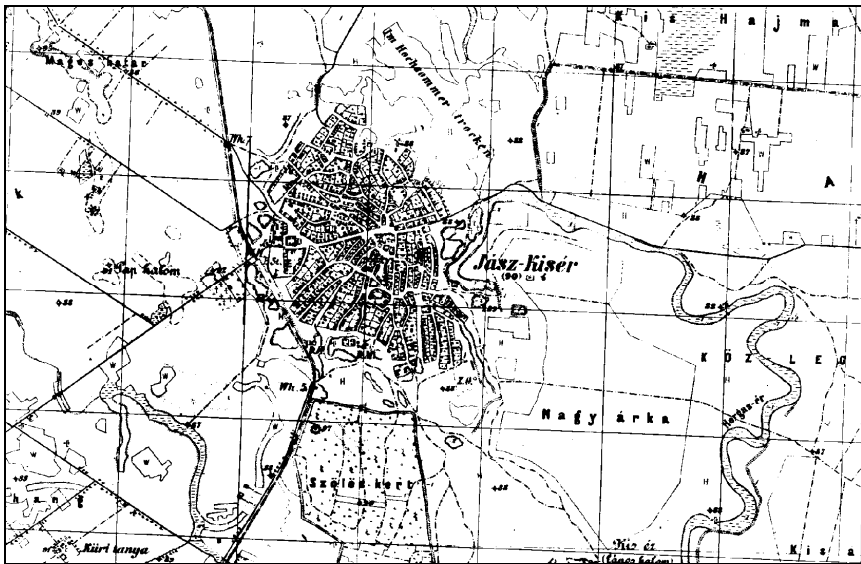

2. sz térkép: Mihálytelki szőlők – A harmadik katonai felmérés (1872 - 1884) alkalmával készített térkép részlete

(Hadtörténeti Térképtár Bp. 5064/1. sz.)

3. sz. térkép: Jászfelsőszentgyörgyi szőlők – Az első katonai felmérés (1782-1785) alkalmával készített térkép részlete
(Hadtörténeti Térképtár Bp. XVII.-20. sz.)

4. sz. térkép: Jászkiséri szőlőskert – A harmadik katonai felmérés (1872-1884) alkalmával készített térkép részlete

(Hadtörténeti térképtár Bp. 5064/2. sz.)

A XVIII. század folyamán a jászok egyre jobban hajlanak a belterjes termelésre, ezt bizonyítja a szőlőművelés erőteljes térhódítása is. Főként a Jászság északi, homokosabb részein fekvő településeken foglalkoznak nagyobb kedvvel a tőkék ültetésével.

1731-ben Bél Mátyás végigjárja a Jászságot, s útijegyzeteiben arról ír, hogy Fényszaru szőlői egy kissé kiemelkedő, de igen kellemes helyen, a Hatvan felé menő útnál fekszenek. Mihálytelek szőlői ugyanakkor a Zagyván túl vannak, ahol a „*helyet sűrű ligetként égerfa borítja a patak mentén.*” Leírja, hogy Jászapáti lakosai megélhetésüket nem csupán a szántóföldből, hanem a szőlőművelésből is nyerik. A jászok fővárosát, Jászberény is „*szép szőlő veszi körül nyugatról dél felé hajló vonalban, a várostól mintegy négyszáz lépésnyire: burok halványvörös, elég kellemes ízű, de nem tárolható. A szőlőkben a gyümölcsfák kellemes árnyékot adnak.*”¹⁶⁵ 1749-ben állította Jászberény város elöljárósága a Belső Öreg hegyi szőlők szélére a szőlők védőszentjeinek, Szent Orbánnak¹⁶⁶, Szent Dónátnak¹⁶⁷ és Szent Medárdnak¹⁶⁸ - barokk talapzaton álló, szépen komponált szobrait, hogy általuk védelmet nyerjenek a tavaszi pusztító fagyok és a jégeső ellen.¹⁶⁹ Erre utal a szobor latin nyelvű fohásza is: „*ORBANE, DONATE, MEDARDE ORATE PRO NOBIS. NE NOBIS NOCEAT TEMPESTAS, FULMINA, GRANDO.*” (Magyarul: Orbán, Dónát, Medárd könyörögjetez érettünk, vihar, villám, jégeső ne ártson nekünk.)¹⁷⁰ A XIX. század végéig minden évben, húsvét utáni hatodik vasárnap körmenet indult a szoborhoz a Nagybaldog-

¹⁶⁵ Bél Mátyás A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. In Bács-Kiskun megye múltjából Kecskemét 1975. 46. 49. 50. 51.

¹⁶⁶ A középkori hagyomány szerint Orbán pápa rendelte el, hogy a miseáldozat helyét és tányérkáját aranyból vagy ezüsből készítsék. Ezért kehellyel, később szőlőfürttel a kezében ábrázolták. Részben ezért választották a szőlőművesek, kádárok és kocsmárosok patronusuknak. Orbán népi kultusz a IX. században, az elzászi szőlővidéken alakult ki és a középkor legvégén terjedt el hazánkban. In Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I-II. Budapest 1977. 386.

¹⁶⁷ Dónát vagy Dónátus a szőlősgazdák és a szőlőskertek védőszentje. Különösen villámcsapás, jégeső ellen szoktak hozzá könyörögni. Kultusza a rajnai borvidéken bontakozott ki, s a XVII. század folyamán hazánkban is elterjedt. Bálint id. mű II. 164-165.

¹⁶⁸ Medárd püspök napjához (június 8.) szerte Európában időjárásiregulák, megfigyelések fűződnek. A kultusz első hazai említése a XV. századból való. Bálint id. mű I. 431-432.

¹⁶⁹ Sáros András: Jászberény műemlékei, emlékművei, emléktáblái Jászberény 1971. 20-21. - A hármasszobor - átalakított formájában - ma is ott áll az egykori belső szőlők területén, a Jászberényből Nagykáta felé vezető, 31-es út mentén.

¹⁷⁰ Bálint id. mű I. 432-433.

asszony templomból, a céhek, a tanuló ifjúság és a városi tanács tagjainak részvételével, akik jó időjárásért és bő termésért imádkoztak és fohászoltak patrónusaikhoz. Az 1750. január 10-én kelt alapítólevél értelmében a szobrokat mindenkor a városi elöljáróság gondoztatta és újíttatta fel.¹⁷¹

A XVIII. század második felében tovább növekedik a szőlőterület a Jászságban. 1789-re már csupán két község, Alsó-szent-györgy és Ladány nem rendelkezett szőlőkerttel. Az egyes községek tanácsai nem bízták sok esetben a népre, hogy akarnak-e szőlőt ültetni, hanem határozott intézkedéseket hoztak a szőlők telepítése ügyében. Árk-szállás tanácsa 1772-ben a következő rendelkezést tette: „*Minek-utánna már a Berek-szőlő beültetése okáért kinek-ki-nek redimált jussa szerént el osztatott volna ... végzések tettenek: Valaki három esztendő alatt jussának szőlő tővel való bé ültetésén*

Szent Orbán, Szent Donát és Szent Medárd 1910-ben átalakított hármasszobra az egykori Belső szőlők területén

nem iparodik, az olyan-nak fölgye a szorgalmatos szomszédainak el adatik.”¹⁷² Bár a szőlőterületek többsége a redemptus gazdák kezén volt, de bírhattak szőlővel az irredemptusok is. A Jászságban ugyanis a szőlőbirtoklási jog nem a szántóföld után járt.¹⁷³ Így lehetett szőlőjük az irredemptus gazdáknak és a zselléreknek is. A zselléreknek többnyire

¹⁷¹ A jászberényi róm. kat. Plébániához tartozó templomok, kápolnák, szobrok, keresztelők és temetők ingó és ingatlan javainak levéltára 1879-ből. Jász Múzeum Dokumentációs Gyűjteménye 88. 342. l.

¹⁷² Fodor id. mű 294.

¹⁷³ Kocsis Gyula: Jákóhalma gazdaság- és néptörténetéből In Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve Jászberény 1974. 43-71.

csak néhány állatuk volt, vetésük kevés vagy egyáltalán semmi, de 1-2 kapa szőlőt szinte mindegyik birtokolt.¹⁷⁴

A szőlőterületek szaporodásával jelentősen megnövekedett a Jászság bortermelése is.¹⁷⁵

	1713-ban bor akóban mérve (1 akó = 54,30 l)	1789-ben bor cseberben mérve (1 cseber = 42,5)
Berény	1.058 1/4	4.411
Alsószentgyörgy	-	-
Apáti	22	2.363
Árokszállás	-	1.363
Dósa	-	481
Felsőszentgyörgy	-	907
Fényszaru	83	1.786
Jákóhalma	-	787
Kisér	16	2.559
Ladány	-	-
Mihálytelek	-	190

A XVIII. század végén és a XIX. század elején tovább gyarapodik a szőlők területe a Jászságban. 1799-ben Bedekovich Lőrinc leírja, hogy Kisér „jó kerti szőlőkkel ditsekedik”, de Árokszállás „nem régen ültetett szőlője sem megvetendő”. Apátinak is „vagyon jó szölleje”, de Ladány „szőlők nélkül vagyon.” Felsőszentgyörgynek „bora kevés terem, hanem az úgy nevezett Tábor álláson kezdett szőlőhöz nagy reménység vagyon.” Jászberényél megjegyzi, hogy „...van két szölleje, a hol közönséges kerti borok, de gyümölcsök jól termenek. A Zagyva mentén a külső Malomtul fogva egészen a szőlők végeztéig jó fűvzes és topolya erdeje van...”¹⁷⁶ A jászsági szőlőskertek nagyrésze ekkor még fekete földön volt. 1807 tavaszán azonban a Jászberény körül elterülő haszontalan, homokos legelő egy részét dűlőkre osztották, az egészet körülárkolták és beültették szőlővel. Ekkor telepítették a berényi gazdák a város kül-

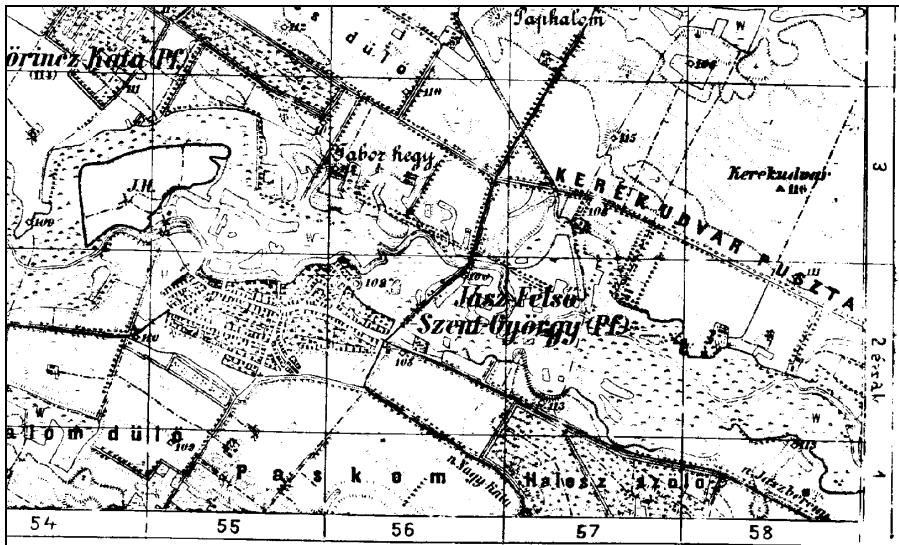
¹⁷⁴ Fodor id. mű 268., 349.

¹⁷⁵ Fodor id. mű 266-267., 292-293.

¹⁷⁶ Tóth János: A Jászkunság helyzete a XVIII. század végén - Jászsági Füzetek 13. Jászberény 1976. .27-55.

területén - a Nagykáta felé kivezető főút jobb oldalán - a Neszúri szőlőt¹⁷⁷, amely mind a mai napig szőlőskertként funkcionál. (2. sz. térkép)

Fényes Elek 1851-ben ugyancsak két szőlőskertet említ Jászberényben, de névszerint nem nevezi meg őket. Hasonló módon említ szőlőt Apátin, Árokszálláson, Jákóhalmán, Jászkiséren és Fényszaruban.¹⁷⁸ Pesthy Frigyes 1864-es helynévtára mindössze két településnél említ szőlőt, de azokat pontosan leírja. Jászberénynél felsorolja a neszúri homokos, valamint a Belső új és öreg szőlőket a Zagyva folyó partján, Jászfelsőszentgyörgynél viszont szól az Öreg szőlő döllőről, ahol a régebbi időben szőlőt termesztettek, most azonban már szántóföldként használják. Megjegyzi, hogy az Öreg szőlő arról nevezetes, hogy a sík terület ellenére, „a szőlő tőkék nem sorba, hanem össze-vissza voltak ültetve, s igen jó bor termelt.” Megemlíti a falu másik szőlőjét, a tiszta homokra telepített Haleszi döllő-t, amelyet a szőlőosztáskor neveztek el „halesz”-nek.¹⁷⁹ (5. sz. térkép)

¹⁷⁷ Blénessy János: Jászberény története Új Magyar Szalon 1937. 135. A „Neszúr” határnévnek kétféle népi magyarázata is tartja magát Jászberényben. Az egyik feltételezés szerint a „ne szűrj!” kifejezésről kapta a nevét. A régi öregek emlékezete szerint gyakran mondogatták a gazdák egymásnak, hogy „Ne szűrjé, hanem add el a szőlőt, mert a török úgy is elviszi.” A másik magyarázat szerint, gyakran olyan kevés és silány volt a termés, hogy ezt mondták egymásnak a gazdák: „No bizony komám, te ebből nem szürsz!”

¹⁷⁸ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára Pest 1851. 15., 32., 53., 151., 224.

¹⁷⁹ Pesthy id. mű 67. 79.

5. sz. térkép: Halesz szőlő – Jászfelsőszentgyörgy – A harmadik katonai felmérés (1872-1884) alkalmával készített térkép részlete
(Hadtörténeti térképtár Bp. 4963/4. sz.)

A XIX. század második felében telepítik Jászárokszállás mellett az ún. ágói szőlőket is. A kitelepülő lakosok mind többet törnek fel a határból, s a homokos részeire pedig szőlőt ültetnek. Jász-szentandrás pusztá ugyancsak ebben az időben, 1886-ban válik ön-álló községgé, s homokos talajára jelentős mennyiségű szőlőt ültetnek.¹⁸⁰

A Jászság szőlőterülete k. holdakban a XIX. században¹⁸¹

	1828	1852	1879	1895
Berény	1220	1433	977	1318
Alsószentgyörgy	-	-	-	-
Apáti	211	242	236	180
Árokszállás	536	429	347	307
Dósa	51	57	62	87
Felsőszentgyörgy	78	125	120	407
Fényszaru	353	345	330	284
Jákóhalma	109	151	111	107
Kísér	198	160	200	208
Ladány	-	-	-	-
Mihálytelek	40	19	5	10

A táblázat jól mutatja a jász települések XIX. századi szőlőbirtokainak mértéktartó, de többnyire egyenetlen gyarapodását. Meg kell jegyezni, hogy két település, Jászapáti és Jászárokszállás lakossága más vidéken is folytatott szőlőművelést. Így például már 1710-ben említik, hogy ún. jászapáti vándorcsaládok a munkaerő nélkül maradt mátraalji és Gyöngyös környéki szőlőparcellákat felfogják, kunyhókat építenek rá és szüret táján hosszabb ideig is ott tartózkodnak.¹⁸² Az árokszállásiaknak a XVIII. századtól voltak szőlőbirtokaik a környékbeli települések határában, így Visontán, Gyöngyös-

¹⁸⁰ Herbert János Jászárokszállás nagyközség monográfiája Karcag é. n. 160. , Adatok Szolnok megye történetéből 1980. I. 190-191.

¹⁸¹ Adatok Szolnok megye történetéből 1980. I. 299. 314. 378-379. 391. 250-250. 283. 335. 350. 366. 231. 200. 215.

¹⁸² Adatok Szolnok megye történetéből 1980. I. 215.

halászon, Nagy-rédén, Ecséden és Kará-csondon.¹⁸³ 1823-ban 2913, 1824-ben pedig 1667 1/2 akó bort szűrtek le az árokszálási gazdák az ún. külső hegyeken termett boraikból, az alábbi megoszlás szerint.¹⁸⁴

		1823-ban	1824-ben
A visontai hegyen	103 lakos	1531 1/2	817
A halászi hegyen	40 lakos	530 1/2	316 1/2
A rédei hegyen	76 lakos	599	360 1/2
A hatvani hegyen	30 lakos	155	103 1/2
Az ecsédi hegyen	8 lakos	50	51
A karácsondi hegyen	3 lakos	47	13
Összesen	260 lakos	2913	1667 1/2

Palugyai Imre a következőket jegyzi meg a Jászság szőlőtermesztéséről a XIX. század derekán: „Különös szenvedéllyel viseltetnek a jászok a szőlőtőke művelés iránt... a szőlők mindenütt homokos talajba ültetvén, mellyen a tőkék igen jól tenyésznek... boraiknak valami említésre méltó becsét nem tulajdoníthatni, tartósságuk is nagyon gyenge fokon áll, mihez azon körülmény is hozzájárul, hogy czélszerű pinczékkel sem bírnak: gazdasági hasznuk azonban ezen ültetvényeknek még abban áll, hogy általuk a röphomok talaj lerögzítettik, s egyébként sivatag vidék, kellemes zöldellő, s egyszersmind az egészségre is kedvező befolyásúvá alakíttatik át.”¹⁸⁵

A XIX. század második felében az országszerte pusztító szőlőbetegség, a filoxéra a Jászságban is mind kipusztította a fekete földben lévő szőlőket. Ekkor pusztult el a berényi Belső Öreg szőlő valamint a jászfelsőszentgyörgyi, jákóhalmi, jász-kiséri és jászteleki szőlőterület. A meg-fékezhetetlen betegség jelentősen megtizedelte a Jászföld kötött talajon lévő szőlőterületeit, s csupán a homokon fekvő szőlőskertek menekültek meg a pusztulástól. A gazdák, hogy pótolják a betegség okozta veszteséget, újabb homokos területeket telepítettek be szőlővel. Ennek köszönhető, hogy a régi szőlőfajták és művelési módok sokáig fennmaradhattak.

¹⁸³ Fodor id. mű 301.

¹⁸⁴ Hild Viktor: Jegyzetek a Jászságról 1896 (kézirat) Damjanich János Múzeum Adattára 77.

¹⁸⁵ Palugyai Imre: Jász-Kun Kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása Pest 1854. 66-67.

A jászsági szőlők legrégebbi fajtája, a halványvörös ún. török szőlő¹⁸⁶, amelyet török góhérnak is neveztek. Ezenkívül termelték még a kadarkát, a rizlinget, a kövidinkát¹⁸⁷ és a mézesfehér szőlőt. A bor színezéséhez használták az illatos Othello szőlőt és az alkörmös (Phyto-lacca americana) nevű növény termését. A különböző szőlőfajtákat a gazdák sokáig vegyesen és sor nélkül, össze-vissza ültették, mint ahogyan az ország más borvidékein is (Eger, Borsod, Sopron stb.).¹⁸⁸ Csak a XIX. század végén kezdték az egyes fajtákat elkülöníteni és a tőkét sorban ültetni. Az ültetésnél a 63 cm-es tőketávolságot és a 95-ös sortávolságot tartották, amely módszer a bakhátas művelésnek kedvezett. A szőlőszaporításnál a bujtást és a döntést alkalmazták.¹⁸⁹ A tavaszi metszésnél és a nyár közepi (Péter-Pálkor) tetejelésnél baltás szőlőmet-szőkést, un. kaccsolókést használtak.

A szüret idejét sokáig a képviselőtestület határozta meg. Erre vonatkozóan 1829. október 4-én, Jászberényben a következő rendeletet doboltatták ki: „...a szőlők szüretelése eránt olly határozat tétetett a tegnapi napon, hogy *hétfőhöz egy hétre október 12 kén Kezdődjön a Szüret a, Külső Homoki Szőlőkben, utána való szerdán október 14 én a, Belső Szőlőkben.*”

¹⁹⁰ A szőlő musttá való sajtolását borprésekkel (sutúkkal) végezték. Valószínű, hogy a XIX. század végéig nem volt minden gazdának saját szőlőprése, feltehetően több gazda használt közösen egy vagy két prést.¹⁹¹ A jászok kerti borai Bartsik Márton szerint csupán „közönségesek”¹⁹², míg Herbert János egyenesen „silánynak” nevezte őket, s gyenge minőségük egyik okát a korai szüretkezésben látta.¹⁹³ Komoly problémát jelentettek a gazdák számára a pincék is, amelyek a magas talajvíz miatt, a bor tárolására szinte teljességgel alkalmatlanok voltak.

A nagyobb szőlőknek ún. hegyközségi szervezet is működött, évente választott tisztviselőkkel. A hegyközségek működését a XIX. század második felében már államilag szabályozták.¹⁹⁴ A szőlősgazdák minden

¹⁸⁶ Andrásfalvy Bertalan: A vörösbor Magyarországon Néprajzi Értesítő 1957 49-67. , Szabó id. mű 177.

¹⁸⁷ Herbert id. mű 161., Szabó id. mű 177.

¹⁸⁸ Nagyváthy János: Magyar Practicus Termesztő Pest 1821. 196.

¹⁸⁹ Herbert id. mű 161.

¹⁹⁰ Hirdetések jegyzőkönyve 1828. okt. 4. Jászberény - Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár iratai

¹⁹¹ Kocsis id. mű 56.

¹⁹² Bartsik Márton: Jász-Berény városának esmértetése Tudományos Gyűjtemény pest 1827. IV. 31-44.

¹⁹³ Herbert id. mű 10-11.

¹⁹⁴ Jelentés Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Gazdasági Egyesület hat évi működéséről (1897-1903.) 1903. 81-84.

évben maguk közül választottak ún. szőlőbírót, hegybírót, akinek feladatai közé tartozott a hegytörvények betartatása, kisebb hegyi ügyekben (káromkodás, paráznaság, tiltott napokon munkavégzés, lopás), bírói hatásköre volt, s ő gondoskodott a szőlőőrzés megszervezéséről is. Ha a szőlő területeknek nem volt hegyközsége, akkor a tisztségviselőket a község alkalmazta. Így például az ágói szőlőkhöz megbízott hegybíró, működése után 5 k. hold kaszáló (hegybírói nyilas) haszonélvezetében részesült a községtől.¹⁹⁵

Ugyancsak évente választottak a gazdák szőlőpásztort illetve szőlőcsőszet, a szőlőbíró házában - rendszerint november elején - megtartott közgyűlés alkalmával. A szőlőcsősz feladatait szigorú regulákban határozták meg, s munkájáért előre kialakított fizetséget kapott. 1855-ben a neszúri szőlő 5. és 6. dűlő középső járásának gazdaközössége által felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint arra az évre szőlőcsősznek megfogadott Rékasi Ferenc bére, „Minden úttól 1 váltó kr. Három úttól Egy itze búza, 10 úttól 1 kive vessző, Húsz úttól 1 kenyér. Azonkívül minden év mind Szt.napjára saját zsebéből ött vftot köteles a gazdaság pénztárában befizetni.”¹⁹⁶ Ugyanebben a közösségben 1889-ben felfogadott Szaszko János csősz bére a következő volt: „Minden 4 úttól 1 liter búza vagy bármilyen gabona, egy láncztól egy, azaz 1 egész kenyér, 3 sortól 2, azaz két kr., vesszőben pedig minden láncztól 2 kéve, mely vesszőmennyiségnek felét mintegy az téli tüzelésre adatik az gazdaság által.”¹⁹⁷ Ha a gazdák a tisztségviselőkkel elégedettek voltak, akkor több évben is újra választották őket. A gazdák feladata volt a területükön álló kút tisztítása, javítása, s használatáért ún. kútpénzt szedtek. Az új gazdák ugyancsak kötelesek voltak szőlősoronként 1 ft-ot befizetni a közösség pénztárába. A hegyközség közös eszköztárral is rendelkezett: "1 db kőszőrű, 1 falapát, 1 létra, 1 kötél kúttisztításhoz, 2 téli ablak."¹⁹⁸ A neszúri szőlők hegyközsége - a jegyzőkönyvek tanúsága szerint - 1949-ig működött, ezt követően azonban megszűnt.

A hegyközségekre vonatkozó szigorú szabályok betartatása nem kis feladatot rótt a közösség tisztségviselőire. Különösen a szőlőcsőszök munkája volt nagyon hálátlan, hiszen a szőlőkben is igen gyakoriak voltak a lopások (bor, vetemény, gyümölcs, szerszám stb.), amelyek megakadályozásáért ugyancsak ők feleltek. Jászfákóhalma 1753-as Protho-collumában a következő szőlőbeli lopásról olvashatunk: „Minthogy Csatornádi Gergely a Szőlőben a N. Helyiség által csősznek állítatott, ottan lévő veteményekre

¹⁹⁵ Herbert id. mű 161.

¹⁹⁶ A neszúri szőlő 5. és 6. dűlő középső járás Gazdaközösségének jegyzőkönyve 1855-1949-ig. Jász Múzeum Adattára

¹⁹⁷ A neszúri szőlő 5. és 6. dűlő középső járás Gazdaközösségének jegyzőkönyve 1855-1949-ig. Jász Múzeum Adattára

¹⁹⁸ Bathó id. mű 267.

való vigyázás erősen parancsolott, egy alkalmatossággal Nagy János a szőlőben menvén mindjárt a Sotú mellett a Sipos István szőlőjében két a vagy három fő Kápusztát Le nyakazott. A Csósz magát egy fa mellett meg vonván első cselekedetét elnézvén, másodikra megszólította, hogy miért cselekedti azt, ki is felelvén a Csósznek, hát te miért köszted czémával az más szőlőit a magadéra, melly szót említett Nagy János semmi képpen meg nem bizonyíthatta, azért is 6. Márjásokra az Templomra meg büntetődött." ¹⁹⁹

1835-ben Szabó József, jászfelsőszentgyörgyi lakos panaszolja, hogy a kerekudvari szőlőjében lévő borházának ablakát kibontották és „sok bora el lopattatott.”²⁰⁰ Előfordult az is, hogy olykor maguk a csószok kerültek vitás kérdésbe az előjárósággal. 1796-ban Egresi István és Molnár Péter, jászberényi szőlőcsószok Bernáth Anna szőlőjében egy üres diófálból méhrajt fültöltek ki, amiért is a tulajdonos bepanaszolta őket, hogy „ahhoz semmi közük nem lévén, azon raj egészen ötöt illelné, s kérvén aztot magának vissza adatni.” Az ítélet azonban a csószoknak kedvezett, mivel „a keresetben lévő raj a csószoknál hagyattatván, a panaszolkodó keresetétül el mozdíttatik.” ²⁰¹

A szőlősgazdák nemcsak életükben gondoskodtak szőlőskertjeikről, de végrendeletükben mindenkor meghagyták, hogy szőlőbeli ingóságaikat ki örökölje, s azt milyen célra fordítsák. Például Zell Farkas jászfényszaru plébános 1711. október 25-én, birtokában lévő borkészletéről és annak felhasználásáról a következőképpen végrendekezett: „A gyöngyösi pénczében ugyanott termett borom vagyon 14 hordóval, az elmúlt ideik az két nagyobbik közül hagyom egyiket Suskának, a másikat az árvának, Ferencznek. Zell György bátyámnak hagyok egy gönczivel. Temetésemre hozzanak le egy gönczivel. A többi adassék el és fordíttassék az ára misékre. Az itt termett boromból, a mi a temetési solemnitától megmarad, adassék el és az ára szolgáltsassék az itt való templom szükségére.”²⁰²

Összefoglalás

A Jászság szőlőtermesztése igen nagy múltra tekint vissza. A szőlőművelésre utaló első adatok a XVI. század elejéről maradtak ránk. A korabeli feljegyzésekből és a hódoltság idejéből fennmaradt levelek utalásaiból arra következtethetünk, hogy a Jászságban a gyümölcs és bor-

¹⁹⁹ Protocollum Jászfákóhalma 1753. R. kat. Plébánia Irattára Jászfákóhalma

²⁰⁰ Jászkunsági Büntetőperrek aktái 29. füzet. 1.k. 2. sz. Jászfelsőszentgyörgy 1835. Jász-Nagykun-szolnok Megyei levéltár adatai

²⁰¹ Prothocollum Dec. Senat 1796. 161. Jász Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye

²⁰² Leskó József: Adatok az egri egyházmegye történetéhez IV. Eger 1907. 510.

kedvelő törökök honosították meg a szőlőtermesztést. A helybéli lakosok, akik kezdetben csupán művelői voltak a szőlőskerteknek, a XVII. század második felében - szultáni engedéllyel - maguk is szőlőt telepítettek. Ettől kezdve jelentősen terjedt a szőlő telepítése a jászok földjén. A szőlőket kezdetben kötött, fekete talajba ültették, de tekintélyes szőlőmennyiséget telepítettek homokos területekre is. Különösen a XIX. század második felében pusztító filoxéra járvány idején hódított a homokos részeknek szőlővel való megkötése. Így részben elkerülhető volt, hogy a járvány komoly mértékben csökkentse a Jászság szőlőterületeit. A XVII. századtól egyre jelentősebbé vált a bortermelés, s a halványvörös, kissé savanykás ízű jászsági bor fokozatosan kiszorította a jászok ősi italát, a kölesből erjesztett bozát.